

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРАВОСУДДІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ  
СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ****ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN JUSTICE: CHALLENGES AND PROSPECTS  
FOR SOCIAL JUSTICE****Балацька О.Р., к.ю.н., доцент кафедри  
цивільно-правових дисциплін***Навчально-науковий інституту права імені І. Малиновського  
Національного університету «Острозька академія»*

ORCID ID: 0000-0001-6439-5927

Стаття присвячена дослідженню потенціалу використання та інтеграції алгоритмів штучного інтелекту (далі – ШІ) у судовій системі як засобу доступу до правосуддя в сучасних умовах його стрімкого глобального поширення. У статті зазначено, що ШІ відкриває нові трансформаційні можливості для підвищення ефективності та доступності правосуддя, оптимізації процесу розгляду справ та зменшення навантаження на судову систему. Водночас ШІ ставить на порядок денний фундаментальні правові питання дотримання справедливості, прозорості, верховенства права та засад правосуддя. Оскільки суди по всьому світу експериментують із використанням ШІ-інструментів, ключовим викликом залишається балансування між інноваціями та фундаментальними правовими принципами.

Автор звертає увагу на можливі напрямки впливу ШІ на доступ до правосуддя для широкого кола осіб, зокрема тих, хто стикається з економічними або соціальними бар'єрами. Аналізуються потенційні переваги, такі як автоматизація юридичних процесів, підвищення якості правових рішень, зменшення упередженості та розширення можливостей правової допомоги. Однак наголошується й на викликах, зокрема можливості алгоритмічної дискримінації, відсутності прозорості у процесах ухвалення рішень та ризиках порушення принципів справедливого судочинства.

З урахуванням зазначених аспектів розглядається необхідність розробки механізмів етичного та відповідального використання ШІ у правосудді. Зокрема, підкреслюється важливість створення регуляторних рамок, що забезпечуватимуть баланс між технологічним прогресом та захистом прав людини, а також необхідність незалежного моніторингу застосування ШІ-інструментів у судових процесах.

Підсумовано, що розробка та впровадження алгоритмів штучного інтелекту має потенціал стати важливим інструментом соціальної справедливості, сприяючи рівному доступу до правосуддя та підвищенню ефективності судових систем. Водночас наголошується на потребі чіткого регулювання та контролю над використанням ШІ для запобігання новим формам цифрової нерівності та правових ризиків у судочинстві.

**Ключові слова:** верховенство права, доступ до правосуддя, права людини, право на справедливий суд, соціальна справедливість, сталий розвиток, технології, штучний інтелект (ШІ), алгоритмічна дискримінація, етика ШІ, прозорість, відповідальне використання ШІ, цифрова нерівність, автоматизація судочинства.

The article explores the potential of using and integrating artificial intelligence (AI) algorithms into judicial systems as a component of access to justice in the context of its rapid global expansion. The study highlights that AI introduces new transformative opportunities to enhance the efficiency and accessibility of justice, optimize case processing, and reduce the burden on the judiciary. At the same time, AI raises fundamental legal issues concerning fairness, transparency, the rule of law, and judicial principles. As courts worldwide experiment with AI tools, the key challenge remains balancing innovation with fundamental legal principles.

The author examines the possible impact of AI on access to justice for a wide range of individuals, including self-represented litigants, vulnerable groups, and those facing economic or social barriers. The analysis focuses on potential benefits such as automating legal processes, improving the quality of legal decisions, reducing bias, and expanding legal assistance opportunities. However, the article also highlights challenges, including the risks of algorithmic discrimination, lack of transparency in decision-making processes, and potential violations of fair trial principles.

Given these considerations, the article emphasizes the need to develop mechanisms for the ethical and responsible use of AI in judicial processes. In particular, it underscores the importance of establishing regulatory frameworks that ensure a balance between technological advancement and human rights protection, as well as the necessity of independent monitoring of AI applications in the judiciary.

In conclusion, the development and implementation of AI algorithms have the potential to become a significant tool for social justice by promoting equal access to justice and increasing judicial efficiency. However, the article stresses the importance of clear regulation and oversight to prevent new forms of digital inequality and legal risks in judicial proceedings.

**Key words:** rule of law, access to justice, human rights, right to a fair trial, social justice, sustainable development, technology, artificial intelligence (AI), algorithmic discrimination, AI ethics, transparency, responsible AI use, digital inequality, judicial automation.

**Постановка проблеми.** Штучний інтелект (далі – ШІ) – «сукупність наукових методів, теорій і технік, метою яких є відтворення машиною когнітивних здібностей людини. Сучасні розробки спрямовані на те, щоб машини виконували складні завдання, які раніше здійснювалися людьми». [1, с. 69] ШІ став невід'ємною частиною сучасного цифрового суспільства, впливаючи на різні сфери життєдіяльності, зокрема й на правосуддя. Використання алгоритмів ШІ у судових системах багатьох країн відкриває нові можливості для оптимізації процесу розгляду справ, підвищення ефективності роботи суддів та зменшення навантаження на судову систему. Сьогодні технології ШІ теоретично можуть бути застосовані для аналізу юридичних документів, прогнозування судових рішень, автоматизації рутинних завдань та забезпечення доступу громадян до правосуддя. Наприклад, у Великій

Британії Судова служба офіційно дозволила суддям використовувати інструменти ШІ, такі як ChatGPT, для написання судових рішень. Це нововведення спрямоване на підвищення ефективності роботи суддів, дозволяючи їм швидше готувати необхідні документи. Однак підкреслюється, що ШІ не можна використовувати для досліджень або правового аналізу, оскільки технологія може надати неточну або упереджену інформацію [2].

Попри значний потенціал для вирішення питань соціальної справедливості, таких як нерівність, дискримінація та порушення прав людини, застосування ШІ у правосудді породжує численні етичні, правові та процедурні виклики, зокрема дотримання принципів відповідальності, прозорості, верховенства права, неможливості впливу на судові рішення технічними методами та маніпуляціями. Відтак актуальними є питання використання ШІ для вирішення

питань соціальної справедливості, таких як нерівність, дискримінація та порушення прав людини.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В Україні відбувається розвиток цифрових технологій у сфері правосуддя, також перспективи впровадження ШІ викликають значний науковий та практичний інтерес. В дослідженнях, які присвячені питанням застосування ШІ в правосудді українські дослідники звертають увагу як на переваги, так і на потенційні виклики застосування ШІ в судочинстві. Так, на думку Д. Белова, М. Белової використання ШІ в судочинстві з однієї сторони має потенціал щодо автоматизації судових процесів, збирання та обробки доказів, аналізу текстових документів та обсягу даних, з іншої - потенційні етичні ризики, порушення засад справедливості та конфіденційності даних, відповідальності за помилки, які можуть бути здійснені ШІ. [3, с. 315-20] Н. Шишка розглянула наявність правових передумов для запровадження ШІ в українське правосуддя, можливості ШІ з метою вирішення проблем у судовій системі. [4] Також в останні роки актуалізувались дослідження питань застосування ШІ під час мотивування судового рішення [5], захисту прав дитини в контексті швидкого розвитку ШІ [6], застосування суддями, в тому числі у контексті необхідності забезпечення єдності судової практики та цифрової трансформації судової системи [7], криміналізації правопорушень вчинених ШІ [8] тощо. Крім того, наукові розвідки останніх років підіймають питання недостатньої правової регламентації, а відтак правової визначеності практичного застосування ШІ.

**Метою дослідження** є проаналізувати потенціал використання алгоритмів ШІ у судових системах як інструменту забезпечення доступу до правосуддя та соціальної справедливості, визначити їхні можливості щодо оптимізації судових процесів, підвищення ефективності правосуддя та зменшення упередженості у судових рішеннях. Дослідження також спрямоване на ідентифікацію викликів, пов'язаних із використанням ШІ у правосудді, зокрема ризиків алгоритмічної дискримінації, відсутності прозорості та загроз для принципів справедливого судочинства, а також на обґрунтування необхідності етичного регулювання та відповідального впровадження ШІ в судову практику.

**Вклад основного матеріалу.** Зі стрімким глобальним поширенням ШІ неминучий його потенційний вплив на суспільство загалом та правосуддя як елемент правової системи держави зокрема. Саме стан доступу до правосуддя є тим критерієм, що відображає результативність захисту прав і свобод людини. Попри те, що досягнення соціальної справедливості може набувати різних форм, у його основі лежить єдина центральна місія – допомагати тим, хто цього потребує. Адже глобальною метою соціальної держави є досягнення добробуту кожної людини та всього суспільства, долаючи нерівності серед різних груп населення, які стикаються з певними проблемами (наприклад, психічного здоров'я, залежностей, інвалідності, расової чи етнічної дискримінації, гендерної нерівності або інших упереджень). [9]

В останні роки зростає інтерес до використання ШІ для вирішення питань соціальної справедливості, таких як нерівність, дискримінація та порушення прав людини. Так, ШІ може відкрити нові можливості та рішення для багатьох соціальних проблем, бути допоміжним засобом та інструментом реалізації права на доступ до правосуддя в умовах сучасності. До прикладу, О. Козакевич зазначає, що його використання є складником подолання бар'єрів, що перешкоджають реалізації права на доступ до правосуддя в транзитивному суспільстві. [10, с. 117] Водночас важливо усвідомлювати потенційні обмеження технологій ШІ. Оскільки системи ШІ відтворюють упередження, пов'язані з расою, статтю та іншими соціальними факторами, вони також можуть закріплювати та посилювати існуючі нерівності та несправедливості.

Згідно з положеннями статті 124 та 127 Конституції України функцію правосуддя в Україні покладено виключно на суди та професійних суддів. [11] Стаття 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 року закріплює право на судовий розгляд справ незалежним і безстороннім судом. [12] Без сумніву використання ШІ не може замінити суддів, водночас в чинному національному законодавстві Україні не існує норм, які прямо дозволяють або забороняють оптимізувати роботу судді та суду шляхом залучення ШІ. Заразом наявні нормативні документи, які окреслюють загальні напрями розвитку та застосування цих технологій.

Одним із ключових документів є Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. Ця Концепція визначила стратегічні напрями та пріоритети розвитку ШІ в Україні, його застосування в різних сферах суспільного життя, включно завдання у сфері правосуддя. В Концепції визначено пріоритетним подальший розвиток таких напрямків правосуддя: впровадження технологій у сфері правосуддя (Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Електронного суду, Єдиного реєстру досудових розслідувань тощо); доступу до юридичного консультування широких верств населення; попередження суспільно небезпечних явищ та здійснення заходів ресоціалізації засуджених за допомогою аналізу даних ШІ; винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій ШІ. Водночас у Концепції було передбачено створення Етичного кодексу ШІ, однак нині такий документ відсутній. [13]

У Концепції зазначено, що використання ШІ у правовій сфері, зокрема у судочинстві, має відповідати принципам, які встановлені Етичною хартією про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі (*European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment*) (далі – Етична хартія), що були розроблені Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи (далі – СЕПЕJ). [1] Етична хартія окреслила рамкові етичні принципи застосування ШІ в європейських судових системах, що є керівними положеннями застосування ШІ у правосудді з метою забезпечення ефективності, якості та відповідального застосування ШІ відповідно до основних прав, гарантованих, Європейською конвенцією з прав людини (СКПЛ) і Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних. До цих принципів СЕПЕJ зокрема віднесла принцип поваги та дотримання основних прав людини при використанні ШІ; недискримінації, а саме запобігання розвитку будь-якої дискримінації між окремими особами чи групами осіб; якості та безпеки, який стосується обробки судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі; прозорості, неупередженості та справедливості; «під контролем користувача» (*under user control*). СЕПЕJ акцентує увагу на тому, що ШІ є інструментом на службі загальних інтересів і його використання має поважати права особи. [1, с. 5-12]

Варто зазначити, що як Концепція, так і Етична Хартія не мають обов'язкової юридичної сили та є основою для майбутніх законодавчих ініціатив. Для забезпечення ефективного та етичного використання ШІ в судочинстві необхідно розробити чітке нормативно-правове регулювання. Так, Ян Берназюк висловлює переконання, що впровадження ШІ в судову практику є важливим кроком для модернізації правосуддя в Україні, але він має відбуватися поступово, з дотриманням всіх юридичних, етичних та правових вимог, щоб уникнути негативних наслідків для судової влади. [7]

В контексті доступу громадян до правосуддя ШІ має значний потенціал щодо покращення якості та ефектив-

ності правових послуг у системі правосуддя. З одного боку, ШІ у правовій сфері відкриває нові можливості для підвищення ефективності роботи судів, зменшення витрат часу на рутинні завдання та розгляду справ, оптимізації адміністративних процесів. [14, с. 2] До прикладу, автоматизація аналізу великого обсягу документів, підготовка попередніх рішень або перевірка відповідності справ стандартам, може значно знизити навантаження на суддів і працівників апаратів судів. [15] Це дасть змогу скоротити кількість затримок і покращити доступність правосуддя для громадян. Прискорення розгляду справ у суді загалом підвищує суб'єктивне відчуття справедливості серед громадян. [16; 17]

Також, використовуючи алгоритми для аналізу прецедентів, ШІ може забезпечити більшу узгодженість судових рішень, що зменшить ймовірність помилок або суб'єктивізму в рішеннях суддів. Серед ключових напрямків його застосування в наші дні варто відзначити автоматизований аналіз та обробку великої кількості правової інформації. Юристи часто працюють зі значними масивами текстів нормативних актів, судових рішень, договорів тощо. Технології ШІ дозволяють швидко аналізувати, узагальнювати та використовувати потрібні положення, що значно скорочує час, необхідний для правового аналізу. Сучасні дослідники зазначають, що ключовими перевагами рішень, ухвалених ШІ, порівняно з рішеннями, прийнятими людьми є неупередженість, об'єктивність, зниження рівня невизначеності та усунення людських помилок. [14; 15] Крім того, Центр штучного інтелекту для суспільного блага USC CAIS підкреслює, що моделі ШІ у поєднанні з експертизою соціальних працівників можуть допомагати усувати системні нерівності шляхом точнішого розподілу ресурсів і оцінки ризиків. [9]

Перспектива використання ШІ в українських судах також відкриває можливість значної економії коштів на судових витратах. Застосування технологій ШІ здатне значно знизити витрати на адміністрування судових процесів завдяки автоматизації рутинних завдань. Наприклад, багато процесів, таких як підготовка документів, перевірка правильності поданих заяв або здійснення первинного аналізу справ, можуть бути автоматизовані, що сприятиме скороченню адміністративних витрат та дозволить спрямувати більше ресурсів на складніші аспекти роботи суддів. Відтак перевагою застосування ШІ в судовій системі є можливість автоматизації простих та повторюваних справ, що дозволяє суддям більше зосередитися на вирішенні складних судових справ.

З іншого боку, існують суттєві ризики, пов'язані з використанням ШІ в судах. Одним із ключових способів впливу ШІ на соціальну справедливість є упереджене прийняття рішень, що генерують машинні системи. Тож найбільш цитованим ризиком дослідники називають упередженість, яка може порушувати фундаментальні права та призводити до дискримінації. [16] Системи ШІ покладаються на алгоритми, які навчаються на даних, і якщо ці дані є упередженими чи містять дискримінаційні або несправедливі практики, отримана система може зберегти цю упередженість. Наприклад, технології розпізнавання облич демонструють вищий рівень помилок для людей

з темнішим кольором шкіри, що може мати серйозні наслідки для тих, кого неправильно ідентифікують. [17] Якщо такі упередження будуть перенесені в автоматизовані процеси, це може призвести до посилення соціальних нерівностей та порушень прав людини. У зв'язку з цим іноземні дослідники почали приділяти увагу аналізу ідентифікації та зменшення алгоритмічної дискримінації, оскільки необхідно здійснювати постійний моніторинг і вдосконалення алгоритмів, щоб мінімізувати ефекти несправедливих результатів використання ШІ. [18, с. 2]

Крім того, постає питання правової та етичної відповідальності за рішення, прийняті на основі алгоритмів. Хоча ШІ може покращити точність і швидкість прийняття рішень, відсутність людського втручання або нагляду може призвести до прийняття рішень, які не враховують усі специфічні аспекти конкретної справи або індивідуальні обставини позивачів та відповідачів. Зокрема, це може стати проблемою в складних, багатогранних справах, де необхідно враховувати емоційні, соціальні та культурні фактори, які алгоритми можуть не здатні адекватно оцінити. Надзвичайно важливою є також проблема прозорості та зрозумілості алгоритмів. Оскільки багато моделей ШІ працюють за принципом «чорної коробки», користувачі не завжди можуть зрозуміти, на яких підставах було прийнято певне рішення. Це підвищує ризик зловживань, а також створює питання щодо того, хто буде відповідати за помилки, що можуть виникнути в результаті автоматизованих рішень.

Враховуючи потенціал та можливі загрози справедливості правосуддя, для ефективного і безпечного використання ШІ в українських судах необхідно розробити чіткі нормативно-правові акти, що регулюють застосування таких технологій. Важливим аспектом є забезпечення балансу між технологічним прогресом і збереженням основних принципів правосуддя, таких як справедливість, доступність та відповідальність.

**Висновки.** У статті розглянуто потенціал алгоритмів ШІ як інструменту покращення доступу до правосуддя та сприяння соціальній справедливості. Дослідження підтвердило, що ШІ здатний трансформувати судові системи, підвищуючи їхню ефективність, зменшуючи навантаження на суди, судові витрати та час. Автоматизація правничих процесів, аналіз великих масивів даних та використання алгоритмів для прогнозування судових рішень можуть сприяти підвищенню оперативності та об'єктивності правосуддя.

Водночас використання ШІ у судових процесах ставить перед правовою спільнотою низку викликів та загроз справедливості правосуддя. Основними ризиками залишаються можливість алгоритмічної дискримінації, відсутність прозорості у процесі ухвалення рішень та потенційне порушення фундаментальних принципів справедливого судочинства. Впровадження ШІ в правосуддя повинно супроводжуватися чітким нормативним регулюванням, дотриманням принципів прозорості, етики та відповідальності, щоб уникнути негативних наслідків, запобігати появі нових форм цифрової нерівності і сприяти реальному зміцненню верховенства права та соціальної справедливості.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. 2018. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 25.01.2025).
2. У Великій Британії суддям дозволили писати рішення за допомогою штучного інтелекту: що такий крок несе для судової системи. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/290122-v-velikobritanii-sudyam-razreshili-pisat-resheniya-s-pomoschyu-iskusstvennogo-intellekta-takoy-shag-neset-dlya-sudebnoy-sistemy> (дата звернення: 25.01.2025).
3. Белов Д.М., Белова М.В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. Випуск 78. Ч. 2023. С. 315 – 320
4. Шишка Н. В. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2021. С. 143 – 145
5. Лотиш Т. В. Застосування штучного інтелекту при мотивуванні судових рішень у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи для України. *ScienceRise: Juridical Science*. 2024. № 1 (27). С. 64-71.

6. Бисага Ю.М., Белова М.В., Белов Д.М. Виклики для прав дитини у зв'язку з розвитком штучного інтелекту. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 77 (3). Ч. 1. 2023. С. 88–91.
7. Берназюк Я. Штучний інтелект і його використання для забезпечення єдності судової практики як складової довіри до суду. *Слово Національної школи суддів України. Випуск № 85. 2024*. С. 16-35
8. Радутний О. Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. *Інформація і право*. № 4 (23). 2017. С. 106–115.
9. What is Social Justice and How Can AI Help Achieve It? USC Center for Artificial Intelligence in Society (CAIS). March 7, 2019. URL: <https://www.cais.usc.edu/news/what-is-social-justice-and-how-can-ai-help-achieve-it/> (дата звернення: 25.01.2025).
10. Козакевич О.М. Доступність правосуддя у транзитивному суспільстві: сучасний вимір : монографія. Одеса: Видавництво «Юридика» 2023. 246 с.
11. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 27 червня 2024 р. Київ. Паливода А. В., 2024. 72 с.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#n328](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n328) (дата звернення: 15.02.2025).
13. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
14. C. Rocha, J. Carvalho. Artificial Intelligence in the Judiciary: Uses and Threats. EGOV-CeDEM-ePart. 2022, Linköping University, Sweden (Hybrid). 8 p.
15. N.-W. Founder, J. Herik, A.-B. Salem, Digitally produced judgements in modern court proceedings, International Journal of Digital Society (IJDS 6 (2015) 1101–1112.
16. Thornton J. Cost, accuracy, and subjective fairness in legal information technology: A response to technological due process critics. New York University Law Review. 91 (2016). 1821.
17. Masisha Rahman. OFIS Ambassador. AI and Social Justice: Navigating the Impact of Artificial Intelligence on Society's Equity and Inclusion. URL: <https://ourfutureisscience.org/blog/ai-and-social-justice-navigating-the-impact-of-artificial-intelligence-on-societys-equity-and-inclusion> (дата звернення: 15.02.2025).
18. Mehrabi N., Morstatter F., Saxena N., Lerman K., Galstyan A. A survey on bias and fairness in machine learning. ACM Comput Surv. 2021. 34 p.